

**„ჰერ-არს ყოფად“ და „ყოფად არს“ ტიპის  
აღწერითი წარმოების  
ურთიერთმიმართებისათვის  
ON INTERRELATION BETWEEN  
“KOPHAD ARS” AND “DZHER-ARS KOPHAD” TYPES  
OF DESCRIPTIVE FORMATION**

**მაგული ღამბაშიძე**

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის  
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი  
თბილისი, საქართველო

**Maguli Ghambashidze**

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University  
Tbilisi, Georgia

**ABSTRACT**

The connection between the categories of modality and time has been addressed in various linguistic studies based on data from different languages. Our work aims to explore the relationship between Future tense and Modal semantics in Old and Middle Georgian, using a descriptive model of future expression.

In Old Georgian, the so-called categorical future forms (kophad ars, mislvad ars, etc.) conveyed, both the action to be taken in the future definitely, signifying the necessity of the action (Epistemic modality), and the obligation to perform certain actions (Deontic modality).

Logically, the form that expresses deontic modal semantics can develop epistemic modal meaning, as both are rooted in certainty. Just as the commanding person is certain that the action requested by them is necessary and needs to be done definitely, in the case of epistemic necessity, the speaker is sure of the truth of different facts.

To express epistemic and deontic modal semantics in Old Georgian, the construction of the modal verb “dzher-ars” was utilized in addition to the analytical model of the future (kophad ars). It should be mentioned that, in this construction, the infinitive in an adverbial case participates with the complex verb, similar to the analytical model of future expression.

Scientists have expressed their opinions regarding the origin of the constructions “kophad ars” and “dzher-ars kophad”. In this article, based on the relevant discussion and examples, we reject the idea that “kophad ars” originates from the construction “dzher-ars kophad”. Instead, we assert an argumentative position that the forms “kophad ars” and “dzher-ars kophad” are two parallel independent expressions—lexical (dzher-ars kophad) and grammatical (kophad ars)—of epistemic and deontic modal semantics.

**საკვანძო სიტყვები:** მოდალობა, მოდალური სემანტიკა, ზმნის ანალიზური წარმოება, კატეგორიული მყოფადი, ძველი ქართული ენა, საშუალო ქართული ენა.

**Keywords:** Modality, Modal Semantics, Analytical formation of the verb, Categorical Future, Old Georgian Language, Middle Georgian Language.

ცნობილია, რომ არაერთ ენაში მოდალობის კატეგორია დაკავშირებულია დროის კატეგორიასთან (Bybee 1988; Palmer 1999, 2001; Haan 2004). ამ მხრივ გამონაკლისი არც ქართული ენაა, კერძოდ, ვგულისხმობთ მოდალობისა და მომავალი დროის ურთიერთმიმართებას, რომელიც ქართული სალიტერატურო ენის საწყის ეტაპზევე ისახება და განვითარებას პოულობს ენის არსებობის შემდგომ საფეხურებზე.

ძველ ქართულ ენაში მყოფადის გამოსახატავად მარტივ ზმნურ ფორმებთან ერთად (I კავშირებითი, II კავშირებითი) გამოიყენებოდა აღწერითი წარმოებაც – საუღლებელი ზმნის მასდარი ვითარებით ბრუნვაში „ყოფა“ ზმნის აწმყოს მწკრივის ფორმებთან ერთად გამოხატავდა მომავლის სპეციფიკურ სახეობას, ე.წ. კატეგორიულ მყოფადს,<sup>1</sup> რომელიც გულისხმობდა, ერთი მხრივ, მომავალში აუცილებლად მოსახდენ მოქმედებას, ანუ მოქმედების **აუცილებლობას (ეპისტემური მოდალობა)**, მეორე მხრივ, გარკვეული ქმედების შესრულების **ვალდებულებას (დეონტური მოდალობა)**. „ღუაწლსა დიდსა შესლვად ხარ, დედოფალო“ (ძვ. ქართ. აგ. ძეგ. I, 13, 21, Titus). „შენდა ეგდენ ყოფად არს ფერჯითა შენითა სლვად, რამეთუ ცოცხალი არღარა გამოსლვად ხარ“ (ძვ. ქართ. აგ. ძეგ. I, 21, 7, Titus). მოცემულ მაგალითებში მყოფადის პერიფრასტული მოდელი გამოხატავს მოქმედებას, რომლის შესრულების აუცილებლობაში, გარდაუვლობაში მთქმელი დარწმუნებულია (**ეპისტემური მოდალობა**). შემდეგ კონტექსტში კი მყოფადის აღწერითი წარმოებით გადმოცემულია სავალდებულო ქმედებები, რომელთა შესრულებაც მოუწევს სუბიექტს (**დეონტური მოდალობა**) (ციხელაშვილი 2017: 397):

„მმაო თეოდორე, პირველად გითხრობ შენ აქა თუ იყო, ბოსტანი **მორწყვად გიც** და მმათა შეჭამადი **ქმნად გიც**, და ჟამნი ყოველნი მმათა თანა **ლოცვად გისხენ** დაუცადებელად და ყოველი ნებაჲ შენი დასდვა წინაშე მალლისა. ღამე არა **დაწოლად ხარ** და ცისკრისა ლოცვად მღვძარებით **აღსრულებად გიც**, ქალაქად **წარსლვად ხარ** მმათა მსახურებისათჳს“ (ქრესტ. I, 306, 40-44, Titus).

საინტერესოა ნ. კოტინოვის მოსაზრება მყოფადის აღწერითი საშუალების წარმოშობის შესახებ. მისი აზრით, „ყოფად არს მიღებული ჩანს **ჯერ-არს ყოფად** კონსტრუქციისაგან. **ჯერ** ხშირი გამოყენების შედეგად

<sup>1</sup> ორპირიან ფორმებში მეშველი ზმნის ფუნქციით გამოიყენებოდა მიც („მაქვს“, „მყავს“), გიც, უც (თუ სუბიექტი მხოლოდით რიცხვშია) ან მისხენ, გისხენ, უსხენ (თუ სუბიექტი მრავლობითშია).

უნდა დაკარგულიყო“ (კოტინოვი 1965: 101). მეორე მხრივ, ი. ქავთარაძის თვალსაზრისით: „**მოსლვად არს** ტიპის გამოთქმებს ჰქონდა კატეგორიული, უახლოეს მომავალში აუცილებლად შესასრულებელი, სავალდებულო მოქმედების შინაარსი. ზოგიერთ შემთხვევაში ასეთი კატეგორიულობის გასაძლიერებლად და გასახაზავად მასდარის მიმართულებითის ფორმას უძღვის **ჯერ-არს** და მისთანა (შეჰგავს, შეუნის, ჰვამს...) გამოთქმები: **ჯერ-არს მოსლვად** (ქავთარაძე 1971: 130-131). ჩვენთვის მეორე მოსაზრება უფრო მისაღებია, რადგან ძველ ქართულში **ჯერ-არს** რთული ზმნა გამოიყენებოდა როგორც დეონტური, ისე ეპისტემური მოდალური შინაარსით, რადგან პერიფრასტული მყოფადიც მომავალში სავალდებულო, აუცილებლად შესასრულებელ მოქმედებას გადმოსცემდა, ამიტომ, ვფიქრობთ, **ჯერ-არს მოსლვად** და **მოსლვად არს** ტიპის გამოთქმები მსგავსი შინაარსის, კატეგორიულობის, აუცილებლობის გამომხატველ ორ სხვადასხვა საშუალებას წარმოადგენდა, უბრალოდ, მოდალური ზმნის შემცველი კონსტრუქცია უფრო მეტად უსვამდა ხაზს კატეგორიულობისა და აუცილებლობის სემანტიკას. ზოგადად, კატეგორიული მყოფადის ფორმების **ჯერ-არს ყოფად** კონსტრუქციისაგან წარმომავლობას ვერ დავეთანხმებით, ასევე, იმიტომ, რომ პერიფრასტული მყოფადის ორპირიანი ფორმებისათვის არც ძველ და არც საშუალო ქართულში არ იძებნება შესაბამისი **ჯერ** კომპონენტიანი აღწერითი წარმოება. **ჯერ-მიც, ჯერ-გიც, ჯერ-მისხენ, ჯერ-გისხენ** ტიპის ფორმები ქართული ენის წერილობით ძეგლებში არ დასტურდება. ასევე უნდა ითქვას, რომ მოდალური სემანტიკით მხოლოდ **ჯერ-არს** რთული ზმნის III პირის ფორმა გამოიყენება, კატეგორიული მყოფადის ფორმები კი ყველა პირში გამოხატავდნენ სავალდებულო, აუცილებლად შესასრულებელ მოქმედებას. საგულისხმოა, რომ **ჯერ-არს** მოდალურზმნიანი და ოდენ მასდარული კონსტრუქციები პარალელურად დასტურდება ქართული ოთხთავის სხვადასხვა ვერსიაში: „ნუ შესძრწუნდებით, რამეთუ **ჯერ-არს** ესე **ყოფად**“ (მ. 24, 6, X DE FG HIK, Titus).

**შდრ.:** „ნუ აღტყდებით, რამეთუ **ყოფად არს** ესე ყოველი, ხოლო აღსასრული არღა იყოს“ (იქვე, C, Titus).

„ნუ შესძრწუნდებით, რამეთუ **ჯერ-არს** ესე **ყოფად**“ (მრკ. 13, 7, DE FG HIK, Titus).

**შდრ.:** „ნუ აღტყდებით, რამეთუ **ყოფად არს**, ხოლო აღსასრული არღა იყოს“ (იქვე, C, Titus).

„ეგრეცა **ჯერ-არს** მისა კაცისაჲ **ვნებად** მათგან“ (მ. 17, 12, X DE FG, Titus).

**შდრ.:** „ეგრეცა ძე კაცისაჲ **ვნებად არს** მათგან“ (იქვე, C,<sup>2</sup> Titus).

მოყვანილი მაგალითების მიხედვით ჩანს, რომ ქართული ოთხთავის ათონური რედაქციის ნუსხებში (FG HIK) ისევე დასტურდება ეპისტემური სემანტიკის გამომხატველი რთულზმნიანი კონსტრუქციები, როგორც შედარებით ძველ პრეათონურ ხელნაწერებში (X DE), განსხვავებას ავლენს მხოლოდ ადიშის ოთხთავი (C), რასაც ჩვენ არა დროულ ცვლილებად, არამედ რედაქციულ სხვაობად მივიჩნევთ. გარდაუვალი, აუცილებლად

<sup>2</sup> ეგულების ვნებად HIK.

შესასრულებელი მოქმედების გამოსახატავად ე. წ. „კატეგორიული მყოფადის“ ფორმების გამოყენებასთან ერთად რედაქციული სხვაობის მაჩვენებელია, ასევე, დეონტური სემანტიკის **ჯერ-არს** რთული ზმნის ნაცვლად სხვა ტიპის აღწერითი წარმოების (**წეს არს**) დადასტურება ადიშის ოთხთავის რამდენიმე მუხლში:

„**ჯერ-არსა** ხარკისა მიცემაჲ კეისარსა ანუ არა ?“ (მ. 22, 17, DE FG HIK, Titus).

**მდრ.:** „**წეს არს** ხარკისა მიცემაჲ კეისრისა, ანუ არა ?“ (იქვე, C, Titus).

„ჩუენდა არავისი **ჯერ-არს** მოკლვაჲ“ (ი. 18, 31, DE FG HIK, Titus).

**მდრ.:** „ჩუენდა არა **წეს არს** მოკლვად არავისა“ (იქვე, C, Titus).

„შაბათი არს და არა **ჯერ-არს** შენდა აღებაჲ ცხედარი შენი“ (ი. 5, 10, DE FG HIK, Titus).

**მდრ.:** „შაფათი არს და არა **წეს იყო** შენდა აღკიდებაჲ ცხედრისა მაგის“ (იქვე, C, Titus).

ერთი შეხედვით, თითქოს, ადიშის ოთხთავისთვის არ არის დამახასიათებელი **ჯერ-არს** რთული ზმნის გამოყენება, რადგან ხშირ შემთხვევაში ოთხთავის ეს რედაქცია უპირატესობას ანიჭებს არა **ჯერ-არს** რთულ ზმნას, არამედ სხვა ტიპის აღწერით წარმოებას (**ყოფად არს, წეს არს...**), მაგრამ უყურადღებოდ არ უნდა დავტოვოთ ისეთი შემთხვევები, როდესაც როგორც ეპისტემური, ისე დეონტური მოდალური სემანტიკის გამოსახატავად ქართული ოთხთავის რედაქციები, მათ შორის ადიშურიც, იყენებენ **ჯერ-არს** ფორმას.

**ჯერ-არს** რთული ზმნით ოთხთავის რედაქციებში გადმოცემულია დეონტური მოდალური სემანტიკა:

„უკუეთუ **ჯერ-არს** შაბათსა კურნებაჲ ?“ (მ. 12, 10, C DE FG HIK, Titus).

„არა **ჯერ-არს** შენდა ვითარმცა გესუა შენ იგი ცოლად“ (მ. 14, 4, X C DE FG HIK, Titus).

„ჩუენდა **ჯერ-არს** საქმედ საქმისა მომავლინებელისა ჩემისასა“ (ი. 9, 4, C DE FG HIK, Titus).

**ჯერ-არს** რთული ზმნა გამოხატავს ეპისტემურ მოდალურ სემანტიკას:

„**ჯერ-არს** ჩემდა ხარებაჲ სასუფეველი ღმრთისაჲ“ (ლ. 4, 43, C DE FG HIK, Titus).

„ხოლო პირველად **ჯერ-არს** მისა ფრიად ვნებაჲ“ (ლ. 17, 25, C DE FG HIK, Titus).

„რამეთუ **ჯერ-არს** ესე პირველად ყოფად“ (ლ. 21, 9, C DE FG HIK, Titus).

**ჯერ-არს მოსლვად** და **მოსლვად არს** აღწერითი წარმოების ურთიერთმიმართების შესახებ გასათვალისწინებელია ისიც, რომ X საუკუნიდან ინფინიტივის მოშლასთან ერთად მყოფადის პერიფრასტულ მოდელშიც ხდება ცვლილება; მასდარს ენაცვლება მიმღეობა, რის გამოც **მოსლვად არს** ტიპის ფორმები თანდათან გადის გამოყენებიდან, **ჯერ-არს** მოდალური სემანტიკის რთული ზმნა კი საშუალ ქართულშიც გვხვდება. შესაბამისად, **მოსლვად არს** ტიპის ფორმები ვერ იქნებოდა **ჯერ-არს მოსლვად** ტიპის მოდალური კონსტრუქციის ცვეთის შედეგად მიღებული, უბრალოდ, **ჯერ-არს** მოდალური ზმნა, ისევე როგორც სხვა მოდალური

ზმნები, მათ შორის მარტივი ფორმებიც, ქართული ენის განვითარების ყველა ეტაპზე აღწერითი წარმოების კონსტრუქციას ქმნის სხვადასხვა ბრუნვაში დასმულ მასდართან, რომელიც საკუთრივ ვითარებითი ბრუნვის ფორმით მონაწილეობდა მყოფადის გამომხატველ აღწერით წარმოებაშიც.

ქვემოთ წარმოდგენილ მაგალითებში როგორც რთული, ისე მარტივი მოდალური ზმნები გარკვეული მოდალური შინაარსის მქონე აღწერითი წარმოების შესაქმნელად კავშირს ამყარებენ ინფინიტივის ფუნქციის მქონე, ვითარებითი დასმულ მასდართან, რომელიც მოგვიანებით სახელობითის ფორმით წარმოგვიდგება. ეს კი დაკავშირებულია დეინფინიტივიზაციის პროცესთან, რამაც ძველ ქართულში იჩინა თავი და საშუალ ქართულში ნორმად იქცა (მარტიროსოვი 1955; ქავთარაძე 1971).

**„ჯერ-არს“** მისი მკუდრებით **აღვომად**“ (ი. 20, 9 C, Titus).

**შდრ.:** „ჯერ-არს“ მისი მკუდრებით **აღვომად**“ (იქვე, DE FG HIK, Titus).

„არა **ჯერ-არს** ღმრთისა ცხოველისა **დატევება** და ქვათა, გინა სხუათა რათმე **მსახურება**“ (ძვ. ქართ. აგ. ძეგ. I, 38, 8, Titus).

„რამეთუ ესრე **ჯერ-არს** ჩუენდა **აღსრულებად** ყოველი სიმართლჳ“ (მ. 3, 15 D FG, Titus).

**შდრ.:** „რამეთუ ესრე **შუენის** ჩუენდა **აღსრულებად** ყოვლისა სიმართლისა“ (იქვე, C HIK, Titus).

**„ჯერ-არს“** ძვ. კაცისაჲ **მიცემად** ჳელთა კაცთასა“ (მ. 17, 22 DE FG, Titus).<sup>3</sup>

**შდრ.:** „**ეგულების** ძესა კაცისასა **მიცემად** ჳელთა კაცთასა“ (იქვე, HIK, Titus).

„ღუაწლსა და ასპარეზსა დიდსა და საღმრთოსა **გეგულების** თქუენ **შესლვად**“ (თარგმ. მ. სახ. 260, 26 Titus).

„მე **მშუენის** ჟამსა და უჟამოსა **კუნესა** და **ზახილი**“ (ვისრ. 73, 3, Titus).

„სიკუდილითა **ლაღობა არა ხამს!**“ (ვისრ. 254, 36, Titus).

ჩვენს მოსაზრებას **ჯერ-არს ყოფად** და **ყოფად არს** ტიპის ფორმების დამოუკიდებლად არსებობის შესახებ ამყარებს ისიც, რომ ქართულ ენაში არ დასტურდება ისეთი შემთხვევა, სხვა რომელიმე რთული ზმნის პირველ კომპონენტს განეცადოს ცვეთა. როგორც წესი, ქართული სამწერლობო ენის განვითარების მანძილზე რთულ ზმნებს ან ენაცვლება მსგავსი ძირით ნაწარმოები მარტივი ზმნა (ზრახვა-ყვეს||ზრახვიდეს, ლოცვა-ყო||ილოცა, ძალ-გიც||შეგიძლია...) ან იმავე სემანტიკის გამოსახატავად ენა იყენებს სხვა ძირის სინონიმურ ვარიანტს (თუალ-აღებ||ხედავ, წამ-უყოფდა||მოსაწავებდა...).

მყოფადის გამომხატვის აღწერით მოდელში მასდარის მიმდევობით ჩანაცვლება, როგორც აღვნიშნეთ, ძველ ქართულშივე ხდება:

„ვამ სოფელსა საცთურთა მათგან, რამეთუ... **მომავალ არს** საცთური“ (მ. 18, 7 DEFG, Titus). ...**მომავალ არიან** (იქვე, HIK, Titus).

**შდრ.:** „ვამ ამის სოფლისა საცთურთაგან, რამეთუ **მოსლვად არს** საცთური“ (იქვე, C, Titus).

„და ვითარცა ცისკარ ოდენ იყო, იკითხა და თქუა მსახურისა მიმართ მისისა, ვითარმედ „წყლულებისა მისგან ვითარ არს?“ ხოლო მან ჰრქუა მას: „ვერ **განსარინებელ არს** იგი“ (ძვ. ქართ. აგ. ძეგ. I, 7, 25, Titus).

<sup>3</sup> მიცემად არს C.

„სცეთ შვილო ჩემო, რამეთუ დაფარვად მოიგონე, რამეთუ რადცა ვიდრე სიკუდილადმდე **საქმედ გიც**, იცის აწვე, დაღათუ ასი წელი გედვას, არამედ მითხარ, შვილო ჩემო, რად უკუე არს ზრალი შენი“ (ქრესტ. I, 306, 17, I, Titus).

საგულისხმოა, რომ მყოფადის გამოხატვის პერიფრასტულ მოდელში ინფინიტივის მიმდებარებით ჩანაცვლების შემდეგ ამ ფორმათა მოდალური შინაარსი (კატეგორიულობა, სავალდებულო და აუცილებელი მოქმედების გამოხატვა), უცვლელი დარჩა (ქავთარაძე 1971: 136).

#### დასკვნა

ერთი მხრივ, ეპისტემური, ხოლო მეორე მხრივ, დეონტური მოდალური სემანტიკის ჯერ-არს რთული ზმნისა და ე.წ. „კატეგორიული მყოფადის“ ფორმების, როგორც ძველსა და საშუალო ქართულში არსებული მოდალობის გამომხატველი გრამატიკული საშუალების, ურთიერთმიმართების საკითხის განხილვის შედეგად ვასკვნით, რომ აღნიშნული ფორმები არ მომდინარეობს ერთმანეთისაგან. ჯერ-არს მოსლვად და მოსლვად არს ტიპის ფორმები ეპისტემური მოდალური სემანტიკის გამომხატველ ორ პარალელურ დამოუკიდებელ ლექსიკურ (ჯერ-არს მოსლვად) და გრამატიკულ (მოსლვად არს) საშუალებას უნდა წარმოადგენდეს.

#### გამოყენებული ლიტერატურა

**კოტინოვი 1965:** კოტინოვი ნ., ვითარებითი დასმული მასდარის ფუნქციები ძველ ქართულში. თელავის პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები, V. თელავი, 1965.

**მარტიროსოვი 1955:** მარტიროსოვი ა., მასდარული კონსტრუქციის გენეზისისათვის ძველ ქართულში, იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, VII, თბილისი, 1955.

**ქავთარაძე 1960:** ქავთარაძე ი., მყოფადის ერთი სახეობის ისტორიისათვის ქართულში. იკე, XII. თბილისი, 1960.

**ქავთარაძე 1971:** ქავთარაძე ი., აღწერითი მყოფადი და ნამყოს ერთი სახეობა ძველ ქართულში. მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია, №1. თბილისი, 1971.

**ღამბაშიძე 2019:** ღამბაშიძე მ., დინამიკური მოდალური სემანტიკის გამომხატველი ანალიზური და სინთეზური ზმნური ფორმები ქართულ სამწერლობო ენაში. ენათმეცნიერების საკითხები, თბილისი, 2019.

**ციხელაშვილი 2017:** ციხელაშვილი ლ., ქვემდებარის საკითხი მყოფადის პერიფრასტულ კონსტრუქციებში ძველ სამწერლობო ქართულში. ჟურნალი ქართველური მემკვიდრეობა, XXI. ქუთაისი, 2017.

**Bybee 1988:** Bybee L.J., The diachronic dimension in explanations. In John A. Hawkins (ed.) Explaining Language Universals. Oxford: Blackwell, 1988.

**Haan 2004:** Haan F. de, Typological approaches to modality. Berlin: Mouton de Gruyter, 2004.

**Palmer 1999:** Palmer F. R., Modality and the English Modals, Longman, London and New York, 1999.

**Palmer 2001:** Palmer F.R., Mood and Modality, second edition. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.

### წყაროები

„ტიტუსის“ მონაცემთა ელექტრონული ბაზა (titus.uni-frankfurt.de), 2022, აგვისტო: <https://titus.uni-frankfurt.de/texte/etcs/cauc/ageo/gh/gh1/gh1.htm>

**C** – ადიშის ოთხთავი.

**DE** – ჯრუჭისა და პარხლის ოთხთავები.

**FG** – ქართული ოთხთავის ეფთვიმესეული რედაქცია.

**HIK** – ქართული ოთხთავის გიორგისეული რედაქცია.

**X** – ხანმეტი ოთხთავი.

**ვისრ.** – ვისრამიანი.

**თარგმ. მ. სახ.** – თარგმანებად მათეს სახარებისად. მ. იოანე ოქროპირი; თარგმანი წმ. ეფთვიმე მთაწმინდელისა ; [ტექსტი მოამზადეს მერაბ ბაბუხაძემ და სხვ. ; რედ. მზექალა შანიძე]. მე-2 გამოცემა, თბილისი, 2014.

**ქრესტ. I** – ძველი ქართული ლიტერატურის ქრესტომათია, I. თბილისი, 1946.

**ძვ. ქართ. აგ. ძეგ. I** – ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, I. თბილისი, 1963.